

Tomáš Akvinský: Traktát o jsoucnu a esenci

Český překlad, komentář a kvestie Tomáš Machula a Lukáš Novák.

České Budějovice, Nakladatelství Jihočeské univerzity 2023. xi + 266 s.

Nakladatelství Jihočeské univerzity přináší nový, komentovaný překlad známého traktátu Tomáše Akvinského *De ente et essentia*, původně sepsaného asi kolem r. 1253. V českém filosofickém prostředí se jedná již o třetí překlad¹ zmíněného traktátu a tentokrát má i nadstandardně bibliofilské rysy (reprodukce renesančních a barokních rytin a dalších dekorací, včetně titulní strany v latinském jazyce a předsádky s reprodukcí jednoho z mála dochovaných Akvinského autografů, třebaže jiného díla). Publikace je totiž míněna jako pocta zaslužilému českému filosofovi prof. Stanislavu Sousedíkovi k jeho 91. narozeninám („...editio ad honorem doctissimi domini Stanislai Sousedík...“). Jedná se o projev vděčnosti a obdivu jeho úspěšných žáků, T. Machuly a L. Nováka (s. xi),² která má i mírně recesistický charakter, a to jak s ohledem na grafické „barokní“ provedení, tak i členění komentáře na „kvestie“ a volbu ne-kulatého výročí oslavence. Od skutečné bibliofilie ji odlišuje snad jen poněkud úsporné provedení knižní vazby. Publikaci odborně recenzovali P. Dvořák a D. Peroutka.

Sama publikace obsahuje českou předmluvu „Ad lectorem“ z pera obou komentátorů (s. vii–xi), následuje latinský originál Akvinského traktátu převzatý z poslední kritické edice³ a paralelně s ním i dva české překlady (Votka – Vojáček, 1887 a Machula – Novák, 2023) v původních šesti kapitolách, rozčleněných do 112 paragrafů, které doprovází celkem 30 „kvestií“, tedy otázek formulovaných ve scholastickém duchu (zdá se..., proti tomu..., odpovídáme...), na které Machula s Novákem odpovídají prostřednictvím současného výkladu, a to s pomocí moderní i klasické literatury (s. 2–235). Následuje „Dodatek“ (s. 237–240), který představuje latinsko-českou edici Akvinského předmluvy z jeho komentáře k Aristotelově *Metafyzice*, sepsanou asi kolem r. 1272. Publikace je zakončena opravdu velmi bohatou bibliografií zahrnující Tomášova díla, jejich české a cizojazyčné překlady, dále prameny a sekundární moderní tomistickou bibliografii v mnoha jazycích (s. 241–257), a také věcným rejstříkem klíčových pojmů (s. 259–266) se stránkovými odkazy. Kniha zahrnuje i devět grafických schémat, která čtenáři usnadňují porozumění různým dělením a scholastickým distinkcím.

Sama volba Akvinského dílka *De ente et essentia*, což je zde česky věrně přeloženo jako *O jsoucnu a esenci*, je nepochybně šťastná. Jedná se, po *Teologické sumě*,

1 Historicky prvním byl český překlad z r. 1887 z pera J. K. Votky a V. Vojáčka (*Sv. Tomáše Akvinského spisek O bytí a bytnosti*), který je v recenzované knize také plně otištěn, druhým byl pak překlad S. Sousedíka z r. 1992 (*Jsoucnu a bytí. Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*).

2 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

3 Thomas de Aquino, *De ente et essentia*. In: *S. Thomae de Aquino Opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita*. Vol. 43. Roma, Editori di San Tommaso 1976, s. 369–381.

o nejkomentovanější Tomášův spis, a to již od počátku 14. století, tj. z doby před jeho svatořečením (1323).⁴ Překlady a komentáře tohoto spisu vycházejí dodnes v mnoha moderních jazycích a jsou častým námětem diplomových prací a odborných studií. Důvodem je nejspíš stručnost, pregnantnost a ucelenost traktátu, tematický zahrnující filosofickou logiku a metafyziku – s velkým důrazem na vysvětlení základní terminologie a definic pojmů. Definovány jsou: jsoucno reálné a pomyslné, esence, kvidita, přirozenost, rod, druh, proprium, substance a akcidenty, rozdíl mezi esencí a existencí, všechny druhy substancí, lidská duše, ale i duchovní entity, jako jsou andělé a Bůh; vše z čistě filosofického pohledu. Tomáš zde neopomněl ani kratičký důkaz Boží existence.

Latinská edice, třebaže je převzata z výše uvedeného kritického vydání, však nese zřetelné pravopisné úpravy komentátorů, zvláště pokud jde o diftongy a interpunkci. Podobně i rozhodnutí citovat ostatní Tomášova díla z internetové edice „Corpus thomisticum“ (s. viii) může budít oprávněné rozpaky. Otištění českého archaického překladu z r. 1887 vedle latinského originálu a vedle jinak velmi zdařilé nejnovější české překladové verze Machuly a Nováka vyznívá spíše zbytečně, až rušivě. Nejenže totiž nevychází z kritické latinské edice, ale i jeho pravopis, větná skladba, a hlavně česká filosofická terminologie se staly během uplynulých 136 let jen těžko srozumitelnými, místy až nepochopitelnými.⁵ Velkým přínosem tohoto vydání jsou naopak obsáhlé srovnávací vsuvky z pozdějších Tomášových děl, vybrané podle probíraných témat a pojmů, které obsahují i četné odkazy na současnou literaturu.

Pokud jde o komentář Machuly a Nováka, což je skutečně originální příspěvek této publikace, můžeme ho souhrnně charakterizovat jako jeden z aristotelových přístupů, který usiluje o velkou blízkost tomistické školy. Komentátoři se mj. velmi srozumitelně vypořádali s principem individuace v 8. kvestii (s. 42–45) a zavedli nový český termín „konkretizovaná materie“ jako ekvivalent latinského „materia signata“. Avšak třebaže je to volba přiměřená a srozumitelná, lze případně uvažovat i o ekvivalentu „determinovaná materie“, protože právě s termínem „dimensiones determinatae“ operuje jak sám Tomáš, tak i jeho škola, a to pod vlivem latinské verze Averroa.

V recenzované publikaci však najdeme i nejedno filosofické stanovisko, které se tomismu otevřeně vymyká. Asi nejvíce se to projevuje v názoru komentátorů, že „Tomášovo tvrzení, že separovaná duše není osobou, je neudržitelné, neboť separovaná duše splňuje definici osoby, totiž individuální substance rozumové přirozenosti“ (21. kvestie na s. 166). Podobně autoři argumentují i v následující 22. kvestii, kde poněkud méně obratně vysvětlují termín „neúplná substance“ vzhledem k lidské duši. Považují ho totiž doslova za „rozporný“ a uvádějí jako jediný přijatelný

4 Prvním byl nejspíše jistý Mistr Konrád Pruský kolem r. 1320, neopomenutý ani v této recenzované publikaci: s. 244; s. 253. Viz *The Commentary of Conrad of Prussia on the De Ente et Essentia of St. Thomas Aquinas*. Introduction and Comments by J. Bobik. The Hague, M. Nijhoff 1974.

5 Podle slov autorů komentáře sem byl vložen „pro zajímavost a z pietních důvodů“ (s. viii).

příklad „člověka bez nohy“ (s. 167). To je však celkem mimoběžný příklad, protože noha asi sotva bude podstatnou částí člověka jako přirozeného jsoucna. Jinými slovy, kdyby lidská duše byla osobou v duchu Tomášem citované Boëthiovy definice (21. kvestie), pak by člověk musel být buď jakousi „druhou osobou“ složenou z osoby duše a těla, anebo by tělo muselo být považováno za nepodstatný apendix člověka, a člověk by tedy byl podstatně ztotožněný se svou duší, přičemž tělo by v takovém případě zůstalo na ne-esenciální, tedy akcidentální úrovni.

Skutečnost že se autoři komentáře *de facto* přiklání k platónskému řešení, prosvítá i z 23. kvestie, kde natolik přitakávají současným „survivalistům“, jako jsou E. Feser, E. Stumpová, M. Spencer, J. Brower nebo D. Peroutka, že posléze dospívají k obhajobě „nesmrtelnosti člověka“ (s. 170). Raději ani nebudeme domýšlet další konsekvence pro případ, v němž bychom tento zvláštní model (nesmrtelnost) aplikovali v kristologii na historickou postavu Ježíše z Nazaretu. V této souvislosti vyznívá poněkud paradoxně, že právě „lidskou nesmrtelnost“ komentáři považují za názor hluboce křesťanský.⁶ Kdyby však svou nepochybnou erudici obrátili k subsistentnímu charakteru lidské duše jako formy, jako fragmentu entitativní povahy, který je sice neporušitelný, ale jako přirozenost, a tedy i osoba neúplný, protože jeho jediným ontologickým smyslem a cílem je formovat materii do úplné lidské a osobní přirozenosti, antcipovali by hned několik ještě neudržitelnějších konsekvencí nejen v antropologii, ale i v teologii. Můžeme ovšem říci, že asi nejvážnějším problémem metafyzického hodnocení lidské duše je její ojedinělost, protože chybějí srovnávací příklady podobných spravovatelných a zároveň subsistentních forem. Přesto ale její popis s ohledem na její konstitutivní funkce nepovažujeme za nemožný.

Úmysl komentátorů nepředstavovat Tomáše Akvinského jako muzejní exponát, ale vstoupit s ním do filosofického dialogu, kde jde vposledu jen o *pravdu* (s. ix), je nepochybně správný. To však nezabavuje ty, kteří s jeho stanovisky nesouhlasí, povinnosti předložit své vlastní přiměřené a konsekventní argumenty.

S Tomášovým traktátem také jen obtížně souzní občasný rekurz jeho českých komentátorů k teologickým autoritám a biblickým textům (např. příklady z Nového zákona, koncilů či z teologie s. 25–26; s. 158; s. 161; s. 168; s. 170), třebaže není naštěstí nijak zásadní ani častý. Tomáš sám – nejen v *De ente*, ale ani v komentáři Aristotelovy *Metafyziky* – podobnou odbočku nikdy neudělal a ve svých filosofických dílech se

6 Abychom tento problém přiblížili v celé jeho složitosti, nebude asi bez zajímavosti, když připomeneme, že sám Tomáš mnohokrát používá při charakteristice člověka definici dobře známou např. z Porfýria: tzn. „živočich rozumový a smrtelný“. Viz např. Tomáš Akvinský, *O Trojici v Teologické sumě*, I, q. 31, a. 2, ad 4um; q. 31, a., 3 ad 3um. Přel. K. Šprunk. Praha, Krystal 2019; Tomáš Akvinský, *In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, VI, 4; VII, 4; VII, 5; IX, 11. Roma – Taurini, Marietti 1964. Český překlad komentáře k Aristotelově *Metafyzice* neexistuje a český překlad *Summy proti pohanům II* (Olomouc: Matice cyrilometodějská 1992) sice existuje, ale je tak strašný a kritikou odmítnutý, že zde jméno překladatele nechci ani uvádět. Navíc jde jen o srovnávací odkaz, nikoli citaci textu. Ani to však neznamená, že pojem „nesmrtelný člověk“ je absolutně vzato rozporný. Jeho obhajoba však předpokládá odhlédnutí od aktuálního historického stavu věcí, a nejspíše by se přesunula do teologicky vysvětlitelného stavu před pádem člověka.

na teologické autority nijak neodvolával. Sami komentátoři svůj odlišný přístup nepříliš přesvědčivě hájí (s. x), navíc v současném filosofickém kontextu vyznívá jako poněkud kontraproduktivní, takže by ho nejjeden čtenář mohl právem považovat v rámci filosofické argumentace za diskvalifikační. Mohl by si totiž právem položit jednoduchou otázku: Neměl-li středověký teolog Tomáš Akvinský potřebu vypomáhat si ve filosofické argumentaci Biblií nebo vírou, proč ji mají v současné době tzv. křesťanští filosofové? Je však třeba poprávu uznat, že tento přístup není českým vynálezem ani zvláštností komentátorů ve zde recenzované publikaci; týká se i myslitelů vlivnějších, k nimž náleží např. E. Gilson. Jedná se nejspíše o projekci novodobé skepse, která má větší důvěru v autoritu než v čistě racionální a přirozený argument a která nejpozději od 19. století „úspěšně“ zasáhla i tzv. křesťanskou novoscholastiku.

I přes výše uvedené námítky je však recenzovaná publikace nepochybně úctyhodným počinem, který přináší mnoho autentické filosofické spekulace, vycházející z celoživotního úsilí a erudice obou komentátorů. Vedle dalšího rozšíření a vytřebení české filosofické terminologie, které si filosofický okruh prof. Sousedíka dlouhodobě a úspěšně klade za cíl, přináší tato kniha i originální podněty k další diskusi. Ta se nepochybně dotkne i sporných témat a přístupů, které jsme výše krátce nastínili. To je ostatně i výslovným záměrem obou komentátorů (s. xi).

Efrem Jindráček

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. Praha
jindracek@flu.cas.cz

Andrea Rusnáková – Juraj Kalický – Daniela Škutová: Filozoficko-politické aspekty liberálneho vzdelávania

Praha, Naše vojsko 2022. 90 s.

V posledních letech v našem geografickém okruhu významně roste počet knižních publikací reflektujících stav a perspektivy vysokoškolského vzdělávání z pozic různých sociálně a humanitně orientovaných vědních disciplín.¹ Loni vydané kolektivní publikaci s názvem *On Liberal Education and the Autopoiesis of Universities*² před-

1 V této souvislosti odkazují např. na svou recenzi tří takových titulů: Sekerák, M., Emil Višňovský (ed.), *Univerzita, společnost, filozofia: realita versus hodnoty. S pôvodnou štúdiou Axela Honnetha; Jakub Jirsa (ed.), Idea university; John Henry Newman, Idea univerzity. Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 8, 2016, č. 1, s. 111–115.

2 Jirsa, J. (ed.), *Liberal Education and the Autopoiesis of Universities*. Praha, Karolinum 2023.